

Vesna Čulinović-Konstantinović

PROUČAVANJE NARODNE KULTURE I ETNOGRAFSKI
MUZEJ U SPLITU – U POVODU OSAMDESETE
OBLJETNICE MUZEJA

UDK 069.02:39(497.13 Split)
"1910/1990"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 18. V. 1990

Vesna Čulinović-Konstantinović
Etnografski muzej
58000 Split, YU
Iza lože 1

Osamdeset godina navršava ove, 1990. godine, Etnografski muzej u Splitu. To je razlog za osvrt na prilike prije osnivanja ovog najstarijeg etnografskog muzeja u Hrvatskoj, kao i na razvoj Muzeja u vrijeme njegova prvog direktora i osnivača, te njegovih nasljednika do naših dana.

Interes za kulturu naroda javlja se već u vrijeme velikih klasnih razlika, kad aristokrati književnici i povjesničari otkrivaju kulturne vrednote u životu nižih društvenih slojeva. Domaći humanisti, kao npr. *Juraj Šišgorić*, krajem 15. stolj. objavljuju narodne pjesme, opise života i običaja. Stoljeće kasnije *Petar Zoranić* opisuje život stočara na Velebitu i Dinari, a slične sadržaje nalazimo i u djelima *Petra Hektorovića*, *Hanibala Lucića* i drugih, u izvještajima putopisaca, inspektora Venecije, Turske, Austrije, pogotovo od 18 stolj. Utjecati na narod ili kulturnu Evropu žele fra *Filip Grabovac* (1697-1749), fra *Andrija Kačić Miošić*, opat *Alberto Fortis* i njegov oponent *Ivan Lovrić*. Spomenimo između ostalih knjigu "*Morlaci*" *Justine Wynne di Rosenberg* (1788.) koja se koristila radovima prethodnika, ali i ispitivala naše ljude u Veneciji, da bi prikazala nošnju, običaje, vjerovanja, pa i alku u Sinju. *Baltazar Haquet* (poč. 19. st.), *Franjo Carrara* (1846.) i *Nikola Arsenović* (1843-1868.) ilustracijama svojih slikara upotpunili su svoja djela. U skladu s općim razvojem znanstvenog interesa u Evropi, sve boljim kontaktima naše inteligencije s kulturnim krugovima i izvan naših granica, množe se rukopisi i radovi o životu našeg seljaka. Takve su npr. zbirke narodnih pjesama *Nikole Tommasea* (od 1840. g.) te "*Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*" (1846.) *Šime Ljubića*, i mnogih drugih.¹⁾

To je već vrijeme kad se težnje za ujedinjenjem slavenskog življa na Balkanu pojavljuju kao intenzivna politička borba, temeljena između ostaloga i na materijalnim dokazima istovjetnosti narodne kulture. Ilirski pokret bio je snaga koju daljim djelovanjem preuzimaju Matica dalmatinska i Matica ilirska tj. Matica hrvatska. Nije stoga slučajno da su članovi tih Matice nosioci akcija sakupljanja narodnog blaga. Među njima prednjači *Ivan Kukuljević Sakcinski* osnivanjem "Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine", 1850. god. Tada već djeluje, prvi na Balkanu, Arheološki muzej u Splitu. Đakovački biskup *Josip Juraj Strossmayer* traži ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, u Carevinskom vijeću 26. 11. 1860. god. Smatra se da je tim govorom praktički aktivirao snagu narodnog preporoda u Dalmaciji. God. 1859. Strossmayer novčano pomaže Maticu dalmatinsku i izdavanje "Narodnog lista" u Zadru, god. 1860 polaže 50.000 forinti za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a šest godina kasnije isto toliko za osnivanje Sveučilišta u Zagrebu. Prikupljanje povijesne i etnografsko-folklorne građe razbuktava se osnivanjem Akademije. Predsjednik *Franjo Rački* na prvoj skupštini kaže: ". . . nastojat će Akademija da sakupi . . . sve blago . . . sahranjeno u ustima našega naroda . . . u pučkih pjesamah i posloviceh, . . . u dobrim starih i novih knjigah. . . da budućemu povjesniku naše književnosti i narodne kulture pripravi pouzdanu građu . . ." ²⁾ Da su uz to i materijalni predmeti vrijedni dokumenti svjedoči i njegova obavijest *Baltazaru Bogišiću* da već (15. 3. 1867.) "postoji Ravnateljstvo narodnoga zemaljskoga muzeja" (u Zagrebu). ³⁾ Akademija aktivira inteligenciju na sakupljački rad i objavljuje njihova djela. Tako 1874. g. izlazi Bogišićev "Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena". To je građa, koju su mu iz svih, pa i dalmatinskih krajeva (Bukovice, Dalmatinske zagore i gradova) poslali suradnici po njegovom "Napatku za opisivanje pravnijeh običaja koji u narodu žive" objavljenom 1866. g. Uz opise seoskog društvenog uređenja i običaja, tu su i opisi nošnje sa specifičnim oznakama dobno-društvenih grupacija. Njegova etnografska zbirka u Cavtatu (JAZU) iz tog vremena sadrži unikalno žensko oglavlje i druge običajno-pravne insignije.

Akademija je u svoj krug okupila najveća tadanja imena kulturne javnosti, od kojih je npr. don *Frane Bulić* (1898.) postao i počasni član. ⁴⁾ To je vrijeme karakteristično po velikoj povezanosti napredne inteligencije i nastojanju da se kulturne vrednote prikažu evropskoj javnosti. Istovremeno nastojanje da se razvije standard života i ekonomske prilike na selu imalo je jaki razlog. Gradovi su i tada rasli useljavanjem seoskog življa. Split je npr., kao i drugi centri, narastao između 1863. i 1883. god. za 1000 novih stanovnika. Lučac i Manuš imali su najviše težaka, a uz poljoprivrednike bila su to sjedišta i većine obrtnika. Među njima su zabilježeni npr. opančari, ali i "majstori za šivanje narodnih odijela". ⁵⁾ Radi toga nije čudno što *Theodor Schiff* 1875. god. navodi raširenost vjerovanja u mitska bića (macić, mora, vile, vještice), u uspješnost čaranja i magijske obrane od tih zala. ⁶⁾ Piše o velikoj popularnosti *zapisa*, po koje su Morlaci dolazili franjevcima u samostan na malom trgu pored Zlatnih vrata, o

"dobroj" (ljekovitoj) vodi u splitskom bunaru zvanom *Pozzobuon* (danas predio Dobri), te o don Malachi-i, koji je živio u "Kući od očenaša" (Paternosterhaus), i o jednako uspješnom don Martinu u Karakašici kod Sinja. U takvoj strukturi stanovništva i u gradu je živjela narodna pjesma, igre i nošnja, obnavljane stalnim, polaganim useljavanjem okolnog stanovništva.⁷⁾

Dalmacija je bila puna kontrasta - od neprosvijedenog puka, s izvanrednim osjećajem za epsko i estetsko likovno izražavanje, do visoke inteligencije. U to vrijeme *Miroslav Alačević* piše Bogišiću - ". . . rad bi bio u svijet turiti svoj sbornik s 40 izdanih i 13 neizdanih pjesama o Kraljeviću Marku." Napise o folkloru i običajima od 1883. g. objelodanjuje i *don Frane Ivanišević*, i surađuje u časopisu "Oesterreich im Worte und Bild". U rukopisnom arhivu "Odbora za sabiranje tradicionalne literature" (osn. 1888.) današnjem "Odboru za narodni život i običaje" Akademije, među najstarijima su zapisi iz Dalmacije.⁸⁾ Njegovi predsjednici *Tadija Smičklas* (1901.) i *Dragutin Boranić* (1904.) odlaze na terenska i arhivska istraživanja u Dalmaciju, na Hvar, u Poljica i Konavle. Odbor 1901. god. inicira "priredbu hrvatske etnografske izložbe" obnavljajući akciju za osnivanje "hrvatskog etnografskog muzeja" u Zagrebu.⁹⁾ To i u dalmatinskim gradovima, potiče stvaranje privatnih etnografskih kolekcija. U Dalmaciji se na prijelazu stoljeća nastoji razviti privreda. Od 1891. god. u Splitu djeluje Šegrtska škola.¹⁰⁾ Tada je već na pomolu pobjeda dalmatinskih poslanika u Parlamentu za osnivanje zanatskih škola, koje bečka vlada do tada nije dozvoljavala. God. 1907. *Juraj Biankini* uspijeva ishoditi osnivanje "Obrtničke strukovne škole". Spojena sa Šegrtskom školom razvija se kasnije u "Graditeljsku, zanatlijsku i umjetničku školu". Njen prvi direktor inž. *Kamilo Tončić pl. Sorinjski* osniva odmah i tečaj za čipke i narodni vez.¹¹⁾ Na sjednici Ministarstva za školstvo (12. 11. 1907.) odlučuje se o priključenju tečaja toj stručnoj školi i dodjeljuje dotacija - "za pokriće troškova . . . za unapređenje štikeraja i čipkarstva kao kućne radinosti u Dalmaciji".¹²⁾ Iako kontrolu vodi Namjesništvo za Dalmaciju, tečaj ostaje pod pokroviteljstvom "Centralnog zavoda za čipke i vezivo u Beču" i nadvojvotkinje Marije Jozefe. U međuvremenu se od svibnja 1907. god. na sjednici Ministarstva raspravlja o financijskoj dotaciji za kupnju "kolekcije morlačkih uzoraka" gđe Cantoni u Sinju, za potrebe stručne škole u Splitu. Kupovinu "starih mustri narodnog veza" Tončiću odobrava i daje dio novca Centralni kurs čipkarstva u Beču, obrazlažući da je tečaj u Splitu organiziran pod istim normativima i upravom Škole kao u Cortini d'Ampezzo u skladu s naporima za unapređenje kućne "industrije".¹³⁾

Tih godina je pod preporukom nadvojvotkinje Marije Jozefe, *Natalija Bruck-Aufenberg* putovala selima dalmatinskog zaleđa i sakupljala najdragocjenije predmete, koji su se pohranili u Beču, Berlinu i Hamburgu. Godine 1909. priredila je u Vrlici izložbu rezbarenih pomagala, ukrasa, oružja - ženske košulje iz pol. 19. stolj., pregače, tkanice, obuću, kape, derdane, muške pašnjače, potkoljenjače, fišeklije, kubure, handžare. *Stjepan Roca* je iste godine pisao o toj izložbi, ne bi li našu javnost potakao na sakupljanje materijalnih

dokumenata naše kulture.¹⁴⁾ Dvije godine kasnije (1911.) Bruck-Aufenberg je objavio značajno djelo "Dalmatien und seine Volkskunst" (Dalmacija i njena narodna umjetnost) sa 68 tabli. I danas je to djelo nezaobilazan izvor za znanstveno proučavanje našega tradicijskog kostima. Shvaćajući važnost tog djela za našu kulturnu povijest, preveli su ga don *Frano Bulić* i prof. *Vinko Lozovina*. Zapis autorice - "Bez svega može da bude siromašni, skromni narod dalmatinski, samo ne bez ljepote; ona je s njim rođena. . .", samo je dokaz opravdanosti napora kojim je inž. Tončić već nekoliko godina prije sakupljao predmete po dinarskom prostoru.

Kamilo Tončić je rođen 1878. god. u Zadru, odgojio se i školovao u Splitu, a diplomirao arhitekturu god. 1900. u Beču, nakon čega se vraća i radi u Splitu. Sa dvadeset i devet godina (1906/7.), kad postaje direktor obrtničke škole, ima već izgrađen stav prema umjetnosti i narodnoj umjetnosti. Svoj odnos iskazao je najbolje prilikom otvorenja Galerije umjetnina 1. 12. 1931. god., kojoj je također bio inicijator i prvi direktor - "Kad sam pred nekih 20 godina započeo da sakupljam radove naše narodne ornamentike, nisam mogao ni u snu pomisliti da ću u onim prostim kolibama i zabitim selima . . . naći toliko obilje narodnog blaga. . . umjetničkog shvaćanja. . . Ta prva moja ideja postavila je temelje Etnografskom muzeju. . . Naša narodna ornamentika, . . . najbolji je izražaj. . . istančanog i profinjenog ukusa i bujne mašte. Narodni su motivi. . . puni neke čarobne snage i umjetničke ljepote. . . narodna umjetnička duša nije mogla da ostane ograničena oko samih. . . ornamentalnih radova, već pojedini sinovi našega naroda, zadojeni naslijeđenim umjetničkim sklonostima, a obrazovani. . . stvorili su. . . karakteristike naše nacionalne umjetnosti. . . Pa kao što narodne umotvorine rasijane. . . nisu pružale jedinstveni pogled u svu ljepotu, harmoniju boja i estetiku. . . tako i radovi naših umjetnika. . . raštrkani. . . nisu mogli da nam pokažu jedinstvenu sliku njihove stvaralačke snage." Tako razmišljanje navelo ga je već 1908. god. da, po Bulićevoj ideji, uz pomoć umjetničkog društva "Medulić" okuplja umjetnike i sudjeluje u prezentiranju njihovih radova.¹⁵⁾ Ovu izložbu smatralo se jednim od najvažnijih kulturnih događaja u Dalmaciji, pa je u Split doputovao i namjesnik *Nikola Nardeli*. Otkupio je tada "više umjetničkih djela i predao ih g. inž. K. Tončiću, . . . odborniku izložbe, . . . da posluže kao prvi temelj osnivanja. . . Galerije umjetnina u Splitu."¹⁶⁾

Tončićev interes bio je skupljanje ukrašenih vezanih i tkanih predmeta kao uzoraka po kojima su učenice vezle i izrađivale čipke. U isto vrijeme on uočava visoku umjetničku i estetsku vrijednost rezbarija na seoskim drvenim predmetima. Već 1908. uspijeva da Ministarstvo u Beču unaprijedi njegovu školu u viši nastavni zavod, u "Graditeljsku, zanatlijsku i umjetničku školu". Naglašavanje didaktične svrhe originalnih predmeta za Tončića je ujedno bio adut za dobivanje financijskih sredstava za otkup. Tako je npr. u 1907. za otkup starih uzoraka narodnog veza utrošeno 1200 kruna, što je velika svota u odnosu na učiteljsku plaću od 1000 kruna godišnje.¹⁷⁾ Već školske godine 1909/1910. otvoren je i tečaj tkanja sa - "svrhom propagiranja tipičnih dalmatinskih

narodnih ćilima". Tončić je sam i preko suradnika prikupljao sve vrste predmeta s umjetničkim i estetskim vrijednostima. Tako je nastala početna zbirka narodnog veza, čipaka, dijelova nošnje i vunjenih tkanja te drvenih izrezbarenih predmeta. Iako zbirka nikada nije bila sastavni dio škole, ona je sve do dobivanja samostalne muzejske zgrade ostala smještena u školskoj zgradi. Školska godina 1908/1909. završila je prvom izložbom radova učenica Tečaja za čipke i narodni vez. Izloženi su bili razni predmeti za kućnu upotrebu i ukras stana - jastuci, stolnjaci, zavjese i sl., te odjevni predmeti na kojima je bio primijenjen vez i motivi s odjevnih i drvenih narodnih predmeta. Namjera je bila da se propagira narodna umjetnost, razvije primijenjena umjetnost, domaći stil građanske odjeće i upotrebni predmeta koji bi svijetu bio prepoznatljiv po detaljima iz narodne ornamentike zavidne umjetničke zrelosti. Nastavnici škole koju je Tončić vodio, ostavili su svoja dokumentarna sjećanja. Tako *Vorih Matković* piše da su se izrađivale "prvenstveno dalmatinske čipke u tehnici 'dalmatinske reticelle'", za koju je trebalo dokazati domaće porijeklo, radi "prekomorskog susjeda, koji je te čipke propagirao kao svoje".¹⁸⁾ Sakupljanje etnografskih predmeta se nastavlja, što dokazuje izložbena djelatnost škole. Na kraju školske godine 1909/1910. uz radove školske djece bilo je izloženo "i radova naših seljačica kao i narodnih nošnja iz svih strana Dalmacije". Uz izložbu održana je i prezentacija vezenja i tkanja.¹⁹⁾ Etnografska zbirka je bila smještena u jednoj sobi u kojoj je Tončić poslije izložbe uredio neke vrste stalnu postavu, koja se novim primjercima dopunjavala. (Sl. 1) Od tada se za ovu zbirku govori isključivo kao o *muzeju* i to pod raznim nazivima. U domaćem izražavanju to je - "Narodni muzej", za Zemaljski odbor bio je to - "Pokrajinski muzej za narodni obrt i umjetnost", a u Carskom i kraljevskom Ministarstvu za javne radove u Beču imenuje se kao - "Muzej za narodoznanstvo i narodnu industriju".²⁰⁾ Nepriznavanje Muzeja kao kulturne ustanove očituje se i po tome što je iz ingerencije Ministarstva za školstvo premješten u nadležnost Ministarstva za javne radove. Obrazloženje za to nalazi se u Tončićevu navođenju svrhe ustanove da unapređuje narodno rukotvorstvo i zasnuje primijenjenu umjetnost na temeljima narodnog umjetničkog izražavanja. U to doba se jedino taj razlog mogao od bečke vlade usvojiti, jer je podupirala nastojanja i drugih svojih zemalja na razvoj privređivanja ovom vrstom rada. U dokumentima se ističe da - "U Dalmaciji domaća industrija uz ribarstvo i gospodarstvo odavna igra veliku ulogu; pri tome zaključuje se da proizvodi domaće industrije imaju značajnu stavku u zemlji a osim toga su i u inozemstvu zaslužili dobar glas."²¹⁾ U prodoru industrijske robe, Tončić potrebu otkupa etnografskih predmeta obrazlaže činjenicom da oni naglo nestaju i da se vrednije stvari mogu još naći samo po privatnim kolekcijama.

Radi toga se u "Strukovnoj školi" od šk. god. 1910/1911. podučava i drvorezbarstvo "na podlozi narodne ornamentike". Isto se tako u "Tečaj čipaka i veziva uvodi pouka u risanju, upućujući učenice da racionalno apliciraju narodne motive u svoje radove." Da su se ti radovi dobro prodavali svjedoči

podatak da su mogle mjesečno zaraditi i do 50 kruna. Uz izložbu krajem 1911. god. zabilježeno je da se "naročito. . . isticao lijepo namješten i već dobro opskrbljen Muzej za narodni obrt i umjetnost."²²⁾

Po svemu se čini da za osnivanje ovoga Muzeja ne postoji poseban akt. U dokumentima koja je austrijska vlada nedavno vratila Hrvatskoj nalaze se samo konstatacije da je "direktor Tončić" otkupio već neke primjerke originalnih predmeta sa sela, koji su poslužili kao "osnova po njemu, u godini 1910. u Splitu. . . osnovanog Muzeja. . . čemu je također Ured za žensku radinost u Beču dao poticaj."²³⁾ Tečaj za vez i čipkarstvo postoji uz Školu, a po svemu više vezan za Etnografsku zbirku čijim se predmetima koristi kao uzorcima za rad, jer se prva učiteljica za "vezenje" u Popisu nastavnika navodi tek za školsku godinu 1911/1912.²⁴⁾ U nedostatku kompletne dokumentacije nije nam moguće konkretno utvrditi međusoban odnos Škole, Tečaja i Etnografske zbirke, koja je, neformalno nastala već prve godine rada Zanatske škole i Tečaja. U svakom slučaju neosporna je njihova tijesna suradnja koju je inž. Kamilo Tončić, kao njihov zajednički voditelj, ostvarivao već i kao dugogodišnji predsjednik Banskog zanatskog školskog odbora. Studijske godine inž. Tončića u Beču, očito su bile odlučne za oblikovanje njegova odnosa prema kulturi i umjetnosti vlastita naroda, ali i za shvaćanje potrebe da se za modernija vremena promijeni namjena tog umjetničkog potencijala. U snažne sveobuhvatne promjene koje je nosilo novo stoljeće uklapala se i borba za naš nacionalni identitet. Tončić je shvatio da materijalni dokumenti tradicijske kulture mogu tome dati veliku snagu, a u isto vrijeme mogu oblikovati novi stil odijevanja i mobilijara, kao doprinos civilizacijskom razvoju, te stvoriti uvjete novog privređivanja za stanovnike dalmatinskih prostora. Čuvanje, propagiranje, razvijanje te nova primjena visokih umjetničkih dostignuća tradicijske materijalne kulture dalmatinskog puka, kao osnovne ciljeve, povezivao je Tončić, zadržavajući u isto vrijeme Školi, tečajevima i Muzeju njihove osnovne namjene. Škola se koristila originalnim predmetima iz muzejskog fundusa za podučavanje osnovama autohtonog umjetničkog izraza, a davala je smještaj Zbirci i Muzeju. Učenice su u tečajevima čipke, veza i tkanja također po etnografskim originalima učile primjenu motiva i tehnika na dijelove građanske odjeće, kućnog inventara i predmeta za osobnu upotrebu, a od prodaje tih novih izrađevina očito je dio sredstava išao za održavanje Muzeja. Time se zajednički doprinosilo podizanju kulture, estetskog izražaja i privređivanja u Dalmaciji.

God. 1910. kad je Etnografska zbirka poslije zajedničke izložbe počela funkcionirati stalnom postavom kao *Muzej*, s učenicama u narodnim nošnjama i "mnogo narodnog veziva, tkanih predmeta, čipaka i ostalo što je naše", tj. originalnih predmeta, sudjelovalo se na izložbi "Adria - Ausstellung" u Beču.²⁵⁾

Te iste godine Tončić moli od vlade u Beču stalnu financijsku pomoć za Muzej, ali se to od Ministarstva uvjetuje i stalnim sufinanciranjem Dalmatinskog sabora. Radi toga dr *Gajo Bulat* na sjednici od 10. 10. 1910. stavlja prijedlog - "Neka visoki sabor izvoli zaključiti da se već ustanovljenom" Pokra-

jinskome Muzeju za narodni obrt i umjetnost" u Splitu, dade za razdoblje od 10 godina iz zemaljskih sredstava subvenciju od 5.000 kr.²⁶⁾ Namjesništvo za Dalmaciju prihvaća obavezu pa 23. 12. te godine namjesnik *Nardeli* prosljeđuje Ministarstvu za javne radnje u Beč svoju najtopliju preporuku da i vlada prihvati dugogodišnje sufinanciranje djelatnosti Muzeja. Nakon niza sjednica vlada odobrava financiranje, ali od 1912. god. uz "odgovarajući program" i uvjetuje naziv - "Muzej za kućnu industriju u Splitu".²⁷⁾ To je bio jedini način da se dobije subvencija koja je značila i službeno prihvatanje Muzeja, o čemu svjedoči dio teksta u citiranom dokumentu - "Osnivanje jednog Muzeja sa od Tončića razloženim programom je sa stajališta didaktičnog unapređenja obrta najtoplije preporučeno. Program je primjeren razvoju Muzeja za kulturno i gospodarsko uzdizanje Dalmacije." Stalno financiranje Muzeja ipak nije riješeno iako se već ranije daju sredstva za otkup zbirki uzoraka narodnog veza. (Cantoni - Sinj, Dračar - Šibenik) Iako Tončić i 1912. god. u dopisu Ministarstvu javnih radova, ističući važnost financiranja, Muzej imenuje "Landes Volkskunde Museum" (Zemaljski etnografski muzej), referent Ministarstva bilježi kao službeni naziv "Museum für Hausindustrie in Spalato" (Muzej za kućnu radinost u Splitu). Po svemu se vidi da je bečka vlada u vezi s Muzejom bila zapravo u nedoumici i željela je nametnuti isključivo didaktičko-privrednu njegovu funkciju, kao i neposredni utjecaj Ministarstva na njegovu djelatnost. Austrijske vlasti nisu, dakle, nimalo odstupale od stava da ne dozvole nikakvo javno dokumentiranje hrvatske i uopće slavenske kulture na svom području. Stoga nije tada bilo dozvoljeno ni osnivanje "Akademije lijepih umjetnosti" u Splitu i Dubrovniku, koje je Zemaljska vlada željela osnovati na Tončićevu inicijativu (od 17. 12. 1910. god.).

Za prihvaćanje Muzeja bila je sretna okolnost što je Tončić bio "banski inspektor", predsjednik "Banskog zanatskog školskog odbora", te što je osnovao tečajeve i naglašavao didaktičku namjenu muzejskih originala, u svrhu unapređivanja privrede u Dalmaciji. U skladu s tim Tončić je od 1911. god. organizirao i tzv. "obilazne tečajeve" i to u Šibeniku za stolarstvo, u Splitu i Trogiru za tkanje, a u Vrlici za vezenje i izradu nošnji. Takva nastojanja Tončićeva, te njegovih istomišljenika i kolega, među kojima su bili *Nikola Tommaseo*, *Emanuel Vidović*, *Dinko Šimunović*, *Josip Hatze* i drugi, probudila su ponovno interes znanstvenika za narodnu kulturu dalmatinskih krajeva. Profesori bečkog Sveučilišta npr. dovode studente na stručnu ekskurziju po Jadranu i dalmatinskom zaleđu, i sami vrše terenska proučavanja. Njihove studije objavljene su u knjizi "Dalmatien und das osterreichische Kustenland" (Dalmacija i austrijsko Primorje) u Beču 1911. god. Za tadanja stremjenja bile su značajne npr. konstatacije dr *Mihovila Haberlanda*. On je između ostalog, nasuprot siromaštvu, konzervativnosti i zaostalim oblicima gospodarstva, konstatirao - "Dalmacija je divna u narodnoj umjetnosti". Umjetničke izražaje našao je na nošnji, upotrebnim predmetima od drva i metala, te uočio utjecaje raznih kultura (orientalne, mediteranske, dinarske).

U to vrijeme zabilježene su i privatne zbirke etnografskog karaktera (Haberland, bar. Stefanija Rubido-Cihn, Hedvige Tajhen-Has, svećenik Lukašek i dr.).²⁸⁾ Tončić je smatrao da je dobro da se takve zbirke prikažu i javnosti. Jednu - izložbu zbirke *Vida Vuletića Vukasovića* u Splitu zabilježio je i Sarajevski list 1911. godine. Koju godinu kasnije Etnografski muzej je otkupio Vuletićeve zbirke, kao što je prije otkupio predmete iz zbirke *Marije Dračar* iz Šibenika, koja je izlagala i na međunarodnoj izložbi u Londonu. Isto je tako bila poznata zbirka narodnih nošnji *Simeone Matavulj* u Šibeniku, majke pisca Sime Matavulja, koja je organizirala i izradu dijelova nošnje. *S. Roca* spominje i zbirku *Darinke Malešević* u Kistanjama, koja je također poučavala seljanke u izradi autohtonih oblika ukrašavanja. Već tada je počela i trgovina originalnim predmetima i njihovo iznošenje iz zemlje.

Da bi se Muzej mogao održati i ispunjavati svoju funkciju uz Tončića je kao tajnik radio književnik *Dinko Šimunović*, koji je od 1909. g. bio učitelj jezika u Zanatskoj školi, a kao "kustos" od 1911. god.

Kao učiteljica dekorativnog crtanja iz škole se god. 1907. spominje "putujuća učiteljica" *Ivana Petrović*. Postojanje putujuće učiteljice 1907. god. dokazuje da je Tončić ideju o povremenim tečajevima izvan Splita počeo realizirati već te godine, a proširio 1911. god. Stjepan Roca je također od prvih godina surađivao s Tončićem i sakupljao predmete za Zbirku još dok je službovao u Vrlici, a pogotovo od 1912. godine kad je postao u školi učiteljem za "nastavni jezik". Njegova sjećanja potvrđuju da je Tončić osim mreže suradnika, sam ili s njima išao po Dalmatinskoj zagori po etnografski materijal. Tako je s profesorima škole *Jakšićem* i *Rocom* 1913. god. nabavljao muzejsku građu u tadanjim "pograničnim krajevima između Bosne i Dalmacije" kod stanovništva svih triju konfesija. Iz kasnijih dokumenata se vidi da je Tončić volio vidjeti predmete prije kupovanja, pa po tome možemo zaključiti da je išao na teren i 1907. godine, kao što sa "direktorom Hamannom" odlazi god. 1910.²⁹⁾ U arhivi Muzeja sačuvan je jedan od prvih izvještaja s terena, koji dokazuje Tončićevo intenzivno nastojanje da sazna gdje ima "domaćeg obrta" i koje vrste. To mu je trebalo iz dva razloga - za otkup predmeta i eventualnu revitalizaciju tradicijskih zanata. Stoga ga "gosp. Anton Kolombani" iz Imotskog informira 1912. g. točno o imenima i prezimenima u kojem mjestu Imotske krajine "vezu", gdje "još žive stara tkalja sagova i toraba", gdje se "sukno tkaje" i "dobre i čvrste vreće od kostrijeti", gdje "izrađuju se žlice, vretena, kuđelje, gusle, lopari i drugo veoma priprosto od drveta", gdje "izrađuju lule" i "bave se lončarstvom", pa i vrstom "opeka . . . za pravljenje ognjišta".³⁰⁾

Problem novca je uvijek postojao, pa je Tončić svake godine nanovo molio dotaciju. U vezi s tim Ministarstvo za javne radove g. 1913. traži i konkretan plan rada Muzeja. Tončić je već 1911. godine, isticao nužnost dotacija za otkup privatnih zbirki i pojedinih originala, te za osiguranje budućeg rada - "trajnu državnu subvenciju od godišnje 5.000 kr." uz "trajnu pomoć od strane Zemaljskog odbora, Splitske općine i drugih zainteresiranih općina".³¹⁾ Tončić precizira

zadatke obrazlažući neophodnost organizirane ustanove koja treba da bude "posrednik između privatnih interesa i Poglavarstva".³²⁾ U tom aktu kao prednost Muzeja koji će imati svoju upravu ističe:

"1. ...neće biti samo sadašnje stanje i domaća radinost, nego također i prošlost...", i da

"2. ...će biti spriječeno da ranije izrađeni umjetnički predmeti budu uništeni."

Iz Graditeljsko - zanatske škole u Splitu 1916.

Ističući da će "Muzej biti u centru Dalmacije", smatra da će predmeti Muzeja biti "mjera za izradu sličnih. . . predmeta" kao i "sredstvo. . .daljega razvoja i . . . brige za narodnu umjetnost", i "završna točka studija obrtničkog, umjetničkog, ekonomskog i etnografskog stanja". Smatra da će se time spriječiti "špekulacije sa proizvodima narodne umjetnosti", pogotovo ako Muzej stoji "pod trajnom kontrolom stručnjaka, stanovništva i Poglavarstva". Tončić osim toga navodi kao argument da će Muzej u novoj zgradi škole "bez . . . vlastitih troškova naći prikladan prostor", da već ima "određeni program", a da "Direktor škole. . .zna. . .gdje će naći vrijedne umjetničke predmete i moći ih steći za Muzej". Tončić je kasnije te zadatke sveo na sedam točaka, a u t. 3 precizira da Muzej "kao originalna zbirka postane mjerilo za faktičku i umjet-

ničku vrijednost. . . predmeta. . .". Prvi Statut Muzeja izradio je on 1913. god. u 18 točaka.³³⁾ Te je godine, iako još uvijek bez formalnog akta, Muzej bio toleriran od strane vlasti kao ustanova, jer je do tada Tončić na akte stavljao žig škole kao njen direktor. Usprkos tome, Muzej je od 1910. god. imao svoj Upravni odbor na čelu s predsjednikom Zemaljskog odbora za Dalmaciju i Tončićem kao potpredsjednikom. To je dokaz da je domaća vlast nasuprot bečkoj vladi, priznavala Muzej kao ustanovu.

God. 1913. Tončić uspijeva objelodaniti prvu publikaciju - "Koledar Pokrajinskog muzeja za narodni obrt i umjetnost u Splitu" u kojem je kao suradnike okupio već poznate kulturne radnike.³⁴⁾ Pišući tu o funkciji i značaju Muzeja, Tončić navodi da - "ovaj muzej do danas posjeduje sublizu 5.000 komada originalnih predmeta narodnog umjetnog obrta iz sviju dalmatinskih krajeva." Ta muzejska publikacija doživjela je 1914. god. samo još jedno izdanje, a ratna i financijska situacija onemogućila je dalje izlāženje.

Muzej i Škola, kao i tečajevi koje je Tončić organizirao i godinama proširivao, dočekali su prvi svjetski rat faktički kao zasebne ustanove, iako nedovoljno definiranih međusobnih razgraničenja. Fizički i radno bili su gotovo još cijelo desetljeće neraskidivo vezani, i prostorno veoma stiješnjeni. Tončićevo nastojanje da dobije veću zgradu prema njegovu nacrtu, nije ostvareno. Do prvog svjetskog rata Tončić je otkupio "skoro sve važnije etnografske kolekcije u Dalmaciji i time, kao i otkupom vršenim na terenu, spasio dragocjenu etnografsku građu," tj. "neobično rijetke primjerke veza, čipaka, drvenih rezbarija, kojih je danas uopće nemoguće naći . . . jedinstvene u čitavoj našoj državi."³⁵⁾

Kulturne vrijednosti etnografskih dokumenata hrvatskog i srpskog življa Dalmacije i takav Muzej nisu odgovarali politici austrijske vlasti. U to vrijeme bečki Museum für Volkerkunde imao je također značajnu zbirku predmeta iz dinarskih i primorskih krajeva, koju je sakupila Bruck-Aufenberg. Takva zbirka u sklopu dokumenata tradicijske kulture drugih naroda u mnogonacionalnoj državi ima sasvim drugi karakter. Ona pokazuje kulturno bogatstvo cijele države, uz moguću dominaciju prezentacije kulture i umjetnosti samo jedne nacije. Stoga u vrijeme prvog svjetskog rata dolazi u Split prof. *Haberland* da na lijepi način privoli upravu Muzeja na prijenos muzejskog fundusa u Graz. Ugroženost Splita ratnim stanjem isticana je kao razlog za tu želju za "očuvanjem" zbirke. Otpor direktora Tončića pokušali su anulirati dekretom koji je nakon povratka Haberlanda stigao iz Beča. Međutim, njegovi suvremenici ističu da je Tončić spakirao najvrednije zbirke i pohranio ih "po kućama raznih splitskih rodoljuba" i "po raznim magazama", otezao pakiranje preostalih predmeta i tako dočekao slom Austrije i kraj rata.³⁶⁾

Poslije rata Tončić vraća zbirke u Muzej, odnosno u zgradu Zanatske škole, ali nastavlja inzistiranje na većoj zgradi. To se realizira god. 1919. Pokrajinska vlada za Dalmaciju dodjeljuje Školi i Muzeju zgradu tadanje Poljoprivredne škole, do današnjeg Arheološkog muzeja, u kojoj se etnografska izložba

proširuje u nekoliko soba. Muzejski predmeti i nadalje služe kao uzorak za rad učenika, i zajedno se izlažu na školskim i drugim izložbama. Tončićeva energija dobiva tada novi zamah, i kako je u godinama pred rat sakupio veoma mnogo materijala iz srednje Dalmacije, sada proširuje granice svog interesa. Rukovođen gotovo opsesijom spasavanja tradicijskog kulturnog blaga, sprječavanjem njegova rasprodavanja van naših granica pogotovo pod firmom tuđih tvorevina, on je svjestan vrijednosti te građe i pronalazi sličnosti umjetničkog izraza na njoj. Radi svoje, sad bi već mogli reći, stručne znatizelje, Tončić organizira otkupe etnografskih predmeta, prvenstveno tkanja i veza na širokom prostoru novostvorene jugoslavenske države. Sakupljao je građu iz svih krajeva uključujući Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, Makedoniju, Kosovo, južnu Srbiju. Isto tako, migracijska strujanja seoskog stanovništva prema panonskim predjelima i u našem stoljeću, morala su biti poticaj za Tončićevo nastojanje da prikupi građu iz Bačke, Baranje, Slavonije. To je bilo vrijeme ponovnog, intenzivnog bogaćenja muzejskog fundusa. To je bilo i vrijeme intenzivnog ponovnog povezivanja i suradnje rodoljubnih intelektualaca iz cijele zemlje, i nastojanja da se i u drugim centrima osnuju etnografski muzeji.

Dr. *Jovan Cvijić*, dolazeći radi zdravstvenih razloga u Kaštela, obavezno posjećuje Muzej. Razgledavajući predmete, po bilježenju S. Roce,³⁷⁾ on izjavljuje: "Na ovo bogatstvo. . . treba upozoriti stručnjake i pisce, treba izneti lepotu, veličinu narodnoga duha, koji se na odličan način manifestovao u narodnoj dalmatinskoj ornamentici." Da je Cvijić, profesor antropologije na beogradskom Univerzitetu, zaista bio oduševljen etnografskim materijalom splitskog "Narodnog muzeja", svjedoči i dopisnica dr. *Sime Trojanovića*. On kao tadanji profesor etnologije na Univerzitetu u Skoplju, 15. 2. 1922. g. piše Tončiću između ostaloga: "Vaš je Muzej zrno bisera, zato razumem zadovoljstvo g. Cvijića kad ga je proučio."³⁸⁾ Tom dopisnicom Trojanović javlja da će poslati članak. Po tome, i po drugim pismima iz sačuvane korespondencije u Muzeju, vidi se Tončićevo nastojanje da ponovno pokrene muzejski časopis. On ostaje u kontaktima sa starim suradnicima i okuplja nove, jer se širi i profil geografskog rasprostranjenja etnografske građe u Muzeju. Ta mu se zamisao ne ostvaruje kako je želio. Međutim, kako u to vrijeme imaju nove zgrade najstariji Etnografski muzej u Beogradu (1901.g.) i novoosnovani Etnografski muzej u Zagrebu (1919), Tončić nastoji da "Narodni etnografski muzej u Splitu", najstariji u Hrvatskoj, dobije svoje veće prostorije. On 1922. g. napušta vođenje Zanatske i umjetničke škole, ali postavljen za inspektora stručne nastave na području Dalmacije, ne napušta vezu s njom, niti vođenje Muzeja, pa ni tečajeva tkanja, čipkarstva i veza. Muzej je i danas, kao i onda, bio jedina samostalna etnografska ustanova na cijelom prostoru južne Hrvatske. Općina grada Splita preuzima Muzej u svoju nadležnost (25. 7. 1923), dok je Banovina primorska davala Muzeju redovitu dotaciju čime se konačno ustalilo financiranje te ustanove. Tada je donesena odluka da se smjesti u staru gradsku Vijećnicu na Pjaci. Pri uređenju zgrade prizemna dvorana je po nacrtu Radovana Tomazea

"bojadisana u narodnom stilu", što znači da je njen plafon morao imati narodne šare, koje su po ondanjem ukusu bile logični dodatak izloženom materijalu. Tončićev osobni kontakt s umjetnicima doprinio je njegovom nastojanju da u Muzeju, jer drugdje nije bilo mogućnosti, uz etnografski materijal, za koji je i *Meštrović* rekao da je "najljepši ures naše Dalmacije", pohrani i najvrednija umjetnička djela. Tako je u novoootvorenom Muzeju u novoj stalnoj postavi bilo radova *Meštrovića, Bakovića, Vidovića, Medovića, Tomazea* i mnogih drugih. Otvorenje izložbe 1924. god. u novoj zgradi izazvalo je oduševljenje kulturne javnosti.³⁹⁾

Muzejski eksponati smješteni su tada u novonapravljene vitrine. "Zbiveni način postavljanja muzejskih eksponata", u kojemu je isticanje ukrasa na predmetima bilo dominantno (Sl. 2), omogućavalo je izlaganje mnoštva predmeta, uz koje su bile izložene umjetničke slike i skulpture na temu narodnih običaja, nošnje, te likova iz stvarne i usmene, legendarne povijesti. Takva postava omogućavala je da se na drugom katu zgrade uklope u izložbenu postavu i prodavaonica Banovinske poslovnice sa suvenirima (tkanim i vezenim predmetima, te drvorezbarijama) kreiranim po originalnim ukrasima na predmetima sa sela.⁴⁰⁾

Već u prethodno iznesenom vidi se da je Tončić, uz izvanredan osjećaj za lijepo, uz snažan osjećaj rodoljublja i vrednovanja rukotvorstva i umjetničkog izražaja naroda, imao i osjećaj za praktično. Spoj tih kvaliteta urodio je razvojem primijenjene umjetnosti u školi koju je vodio, razvojem i organizacijom vezilačkih, čipkarskih i tkalačkih tečajeva, ali uz težnju za obrazovanjem širih masa stanovništva imalo je to i svoju praktičnu namjenu - prodaju. Razvoj tzv. narodne "industrije", shvaćajući pod tim proizvode ručnoga rada, Tončić je shvaćao kao privrednu granu. Kad je 1919. god. u fiktivnoj primopredaji, od organa vlasti, preuzeo "Narodni etnografski muzej" u Splitu, sada kao imenovani direktor, nastavlja razvijati plansku izradu rukotvorina za novu primjenu, kao i replika i kopije veza i tkanja. U poslijeratnom periodu Tončić ostvaruje svoju davnu namjeru - tiskanje zbirke razglednica, za koje je uz otkup predmeta tražio financijska sredstva od Ministarstva za javne radove u Beču još 1911. god.⁴¹⁾ Za Banovine primorske tiskao je serije razglednica, kao što su npr. likovi u narodnim nošnjama iz raznih krajeva, a 1937. g. objavio je albume dopisnica "Dalmatinske narodne šare" precrtavane s originalnih radova i "Dioklecijanova palača", prema starim grafikama.

Veća i privredno značajnija Tončićeva akcija, vezana uz Etnografski muzej i njegovu zbirku sagova, dijelom izloženih na II, katu uz drveni kućni namještaj, bila je osnivanje "Poslovnica" u kojima su žene tkale ćilime i sagove raznih veličina. Muzejska zbirka ćilima bila je iz raznih naših krajeva, a novi proizvodi rađeni po njima, prodavali su se u Splitu i po drugim centrima. U tkaonici se radilo domaćom vunom, koja se tu i bojala. Rukotvorine tih tkalja i danas se još nalaze po splitskim kućama. Tončić je do pred drugi svjetski rat razvio cijelu mrežu tkaonica po srednjodalmatinskim otocima, Sinju, Drnišu, Vrlici.

Stalno je pratio stanje na selu putem svojih suradnika, pa i anketom razaslanom 1940. god. po "Ispostavi banske vlasti" u kojoj je on bio nadzornik. Motiv za to je bila želja za organiziranjem šire mreže tradicijskih zanata kao privredne djelatnosti. Uz to je stalno organizirao terenska istraživanja s otkupima predmeta. U vrijeme otvaranja muzejske postave u novoj zgradi, od 5.570 inventarnih brojeva, najviše je bilo zbirki čipaka i veza, raznih tkanja i dije-lova nošnji, te nakita od zlata i srebra od izvanredne vrijednosti. Estetski kriteriji kojim se u sakupljanju etnografske građe rukovodio, poticali su Tončićevu znatiželju za predmetima iz daljih krajeva. Vodila ga je želja da u tom vremenu intenzivnih promjena na selu i prodora industrijskih produkata, sačuva za buduće naraštaje najznačajnije primjerke seoske nošnje i drugih predmeta, među kojima je i staro oružje. Sam Tončić poklonio je Muzeju dio svoje zbirke hladnog oružja. Pokloni Muzeju i tada su, kao uostalom i danas, bili samo pojedinačni, dok je kolekcije i vrednije pojedinačne primjerke trebalo otkupljivati. Osim planskih odlazaka na teren za otkup, služila su i prigodna putovanja njegovih najbližih suradnika, većinom kolega profesora iz škole. Tako je S. Roca bio od Tončića poslan u Vrliku, ali je i za vrijeme služenja vojske za prvog rata kod Privlake također otkupio npr. kalupe za izradu ženskog metalnog pojasa (litar), a g. 1926. je prilikom putovanja kroz Makedoniju i Kosovo otkupio na tržnici u Peći bogato vezenu žensku košulju. Poticaj da je otkupi bila je neobična sličnost sa košuljama Kijevljanki kod Vrlike, pa je i sam Tončić pomislio da je donio vrličku košulju.

Osim otkupa građe, Tončić je u raznih slikara (*Stjepan Baković, Zoe Borelli-Alačević, Ante Franičević*) naručivao slike sa preciznim karakteristikama antropoloških tipova naših ljudi u nošnjama ili s prikazima običaja koje je teško muzejski prikazati. Poticaj za to su očito bile dokument slike koje su umjetnici izradili iz djela Haqueta i drugih putopisaca na prijelazu stoljeća. U nastojanju da ponovno pokrene izdavačku djelatnost Muzeja, što se teško ostvarivalo, ipak je uspio objelodaniti knjige "Naša narodna umjetnost" (1931. g.) i "Narodno blago" *Marcela Kušara* (riječi, poslovice, fraze i dr.).⁴²⁾ Te je knjige Tončić slao raznim ustanovama za razmjenu, ali i uglednim pojedincima i glasilima u Zagreb, Beograd, Sarajevo, Skoplje, Ljubljanu. Tom prigodom mu, npr. Viktor Car Emin iz Sušaka zahvaljuje, čestita na knjizi i autoru i njemu kao uredniku, uz obećanje da će knjigu prikazati.⁴³⁾ U arhivi Muzeja ostali su mnogi rukopisi koje je Tončić dobio od autora za muzejski glasnik, koji nije nikada mogao realizirati. Osim toga, brojna pisma poslao je na razne adrese dok je uspio otkupiti raritetno djelo Ludwiga Salvatora, kao i druge autore, koji su i danas klasika etnologije naših krajeva. Muzej je Tončićevim nastojanjima, kako piše tadanji kustos a kasniji direktor *Aida Koludrović*, "silno obogatio svoje kolekcije", pa je muzejska zgrada već prije drugog svjetskog rata postala pretijesna. Nedostatak depoa, radnih prostora, pa i premali izložbeni prostor osjećao se godinama. Međutim, krajem 1941. Talijani su rekvirirali zgradu stare splitske Vijećnice ne dodjelivši Muzeju drugi smještaj. Kako je Tončić bio

direktor i (1931. god. osnovane) Galerije umjetnina, koja je i tada bila u Lovretskoj ulici, ali "na periferiji grada", pružila je ona gostoprimstvo muzejskim predmetima. Tončić je i u tim ratnim godinama, sklanjanjem kolekcije nakita u trezor Škole, te odugovlačenjem s pakiranjem već raspakiranih eksponata, uspio izbjeći raznošenje predmeta od Talijana i Nijemaca, i prenošenje muzejskih vrijednosti u Rim, kome su bile namijenjene. Dočekavši odlazak Talijana iz Vijećnice, neposredno pred oslobođenje 1944. g. započelo je vraćanje Muzeja u vlastitu zgradu, a već krajem godine bio je otvoren za javnost. Tončić je tada, u 67. godini života, nakon 34 godine rukovođenja Muzejom, a nakon 37 godina od kako je započeo osnivanje etnografske zbirke, napustio aktivan rad. Zamijenio ga je u upravljanju Muzejom dotadašnji stručni radnik kipar *Dušan Stanojević*, ali je već 1945. na čelo Muzeja došla *Aida Koludrović*, koja je kao stručnjak u njemu radila od 1934. god.

Prve godine ponovnog otvaranja Muzeja javnosti, poslije ratnog perioda u kojemu je bio zatvoren, bile su veoma teške. Uništena zgrada od Talijana, zahtijevala je stalne popravke, a smještaj i prezentacija eksponata, kojih je 1946. ukupno bilo oko 11.000 s bibliotekom, arhivom, te grafikama, akvarelima i crtežima, što nije bilo lako organizirati u tako maloj zgradi. Radi toga je Gradski N.O. Split dodijelio manji prostor za depo u susjednoj zgradi. To međutim, nije bio prikladan prostor, pa se depo premještao sve dok 1948. godine Muzej nije dobio prostor u obližnjoj zgradi. Međutim, uskoro se uselio stanar oduzevši tako dio prostora Muzeju, koji mu i danas nedostaje. Povećanje kadra u Muzeju zahtijevalo je i rješavanje njihova prostora za rad, pa su lokacije dodatnih soba (jer je u zgradi Muzeja bila samo jedna) mijenjane u nekoliko navrata, da bi ih iste 1948. godine Muzej zauvijek izgubio. Muzejski radnici, među kojima je na kratko po prvi put bio i etnolog Božidar Matijak, radili su godinama na II. katu zgrade u samom izložbenom prostoru. Sva nastojanja Aide Koludrović su, zbog općeg nedostatka prostora u gradu, ostala uzaludna. Ipak se, nije moglo prestati s radom i obavezom popunjavanja zbirki, pa se situacija s godinama samo pogoršavala. A. Koludrović je nastojala pribaviti stručne knjige za rad, i sredstva za dalji otkup predmeta. Sama je, sve dok 1954. g. nije dobila prve stalne kustose etnologe *Jelenu Gamulin* i *Ildu Vidović*, išla po terenu radi otkupa građe.

Financiranje Muzeja i brigu o njemu 1. 1. 1947 preuzelo je Ministarstvo prosvjete N.R. Hrvatske, da bi, po uzoru na prijeratno stanje, od 1. 1. 1948. god. Muzej potpao pod nadležnost Oblasnog narodnog odbora za Dalmaciju - Prosvjetni odjel. U to doba bila je velika solidarnost među institucijama kulture, pa je "Etnografski muzej u Splitu" dobivao na dar negative i fotografije etnografskog karaktera, ponešto od predmeta, a velikim dijelom stručnu literaturu. Korespondencija A. Koludrović, sačuvana u arhivi Muzeja govori ne samo o njenom traženju pomoći u tom smislu, nego i o prvim ponovnim kontaktima Muzeja s institucijama i stručnjacima iz inostranstva.⁴⁴⁾ Za pomoć u stručnom radu i radi utvrđivanja teškog stanja iz Zagreba je poslan u Muzej prof. *Tvrško*

Muzejska postava oko 1937.

Čubelić. On svojim izvještajem daje punu podršku nastojanjima Aide Koludrović u pogledu proširenja prostora Muzeja i depoa, tj. dodjele veće zgrade, povećanja broja stručnjaka, osim preparatora za tekstil i drvodjelca (podvornika), koji su u Muzeju radili još od predratnog doba. Smrću preparatorice tekstila ugasilo se to radno mjesto, jer nije bilo zamjene, a Muzej je dobio preparatora tek nakon 40 godina (1988.). Iste 1948. god. muzejski su radnici završili tečaj muzeologije u Splitu. Stručni rad je time dobio u kvaliteti, pa je započelo reinventiranje građe. Za vrijeme rata nije bilo otkupa, pa se u poslijeratnim godinama fundus građe od 8.572 predmeta počeo ponovo popunjavati. Direktorica Koludrović je nastojala prvenstveno popuniti zbirke nošnji, jer je Muzej bio insuficijentan kompletima, pogotovo s otočkih područja. Iako je najveća zbirka tekstilnih predmeta, to su gotovo isključivo dijelovi nošnje, jer je u sakupljanju bio primaran estetski kriterij. Na žalost, upravo je početak stoljeća i međuratno doba, vrijeme intenzivnog napuštanja klasične nošnje na oto-

cima, pa je ta praznina u muzejskom fundusu samo neznatno popunjena. Bolja je situacija bila s drugim predmetima tradicijske kulture. U 14 godina rukovođenja Muzejom A. Koludrović je popunila zbirke sa preko 5.000 predmeta.⁴⁵⁾ U tom sklopu je i popunjavanje bibliotečnog fonda. Nakon Tončićeve nabave raritetnih stručnih izdanja i slika umjetnika s etnografskim temama, Koludrović je nabavila serije rječnika i stručnih časopisa, te fotografije (*Stühlera* i dr.), obnovivši i uspostavivši stručne kontakte sa svim etnološkim i srodnim institucijama u zemlji i inostranstvu.⁴⁶⁾ Stalna postava, iako u neadekvatnim vitrinama i premalom prostoru, povremeno se djelomično mijenjala izlaganjem novonabavljenih predmeta. Poslije oslobođenja počela su vodstva grupa po izložbi, održavanje predavanja na javnim tribinama, pisanje stručnih radova.⁴⁷⁾ Muzej su posjećivali, osim brojnih domaćih, i strani posjetioci, pa među njima i državnici (kao npr. *Clement Atlee*), sveučilišni profesori i muzealci. Nastavljena je suradnja s Alkarskim društvom, turističkim društvima, akademijama znanosti, muzejima, školama, kulturno-umjetničkim društvima i dr. Aida Koludrović se stalno borila s obnavljanjem i popravljanjem zgrada (prokišnjavanjem, popravcima električnih instalacija), obradom i održavanjem muzejskog fundusa u premalim neadekvatnim prostorima i sa raznim institucijama, čije su se proslave održavale u prizemnoj dvorani. Pedesetih godina je uspjela prekinuti praksu, započetu osnivačkim sjednicama prve vlade Hrvatske, da se muzejski predmeti vade iz vitrina i prazni dvorana za razne svečanosti. U tom periodu svoga rada ona je s muzejskim eksponatima sudjelovala na skupnim etnografskim izložbama u raznim gradovima i izvan naše zemlje. Do kraja 1959. god., kad je umirovljena, zaposlena su u Muzeju tri stručnjaka etnologa. Uz prof. *Leonidu Vidović*, koja je kao novi direktor zamijenila Aidu Koludrović, prvi stručni kadar bile su etnolozi *Jelena Gamulin* i *Žarka Kolin-Mladineo*, koju je nakon nekoliko godina, nakon odlaska u inostranstvo, zamijenila kustos-etnolog *Zdenka Palčić-Crnković*. Tada je, u stvari, započeo etnološki muzeološki rad. Nastavljene su sve prethodno navedene aktivnosti, a terenski rad je dobio i istraživačku a ne samo otkupnu dimenziju.⁴⁸⁾ Odlaskom u penziju podvornika Muzej je izgubio s njime i preparatora za drvo, a sve teža kadrovska situacija onemogućavala je - uz prostorne probleme koji su ostali isti - popunjavanje stručnim kadrom. Nova direktorica borila se s istim problemima oko održavanja zgrade i zaštite muzejskih predmeta, koji su se nužnim otkupom i pojedinačnim darovima množili. Predmeti, od kojih su mnogi već tada bili u Muzeju pedeset godina, zahtijevali su brigu koja se nije mogla adekvatno provoditi, ne samo zbog nedostatka fizičkog prostora nego i zato što je na jednog stručnjaka otpadalo za obradu oko 5.000 predmeta. Uza sve to Muzej je aktivno radio. Direktorica i kustosi sudjelovali su na stručnim skupovima u Jugoslaviji i izvan zemlje, išli na studijska putovanja (Molisanski Hrvati, upoznavanje domaćih i stranih muzeja), održavali stručna i stručno-popularna predavanja, obavljali terenska istraživanja i u suradnji sa zavodima za zaštitu spomenika kulture radili u stručnim tijeli-

ma za unapređenje etnološke i muzeološke struke, pisali i objavljivali radove. Nastojanje za obnavljanje muzejskog glasnika te oko osnivanja etno-parka u Splitu te dobivanje nove muzejske zgrade ostala su bez rezultata. God. 1965, povodom održavanja Kongresa etnologa Jugoslavije u Splitu, napravljena je nova postava Muzeja, a prizemna dvorana pretvorena je u prostor za povremene izložbe. Prva od njih bila je prikaz kulture splitskih pučana u 19. stolj. - "Obrisi jednog vremena", u čast Kongresa. Nakon toga održano je niz samostalnih izložbi - o posudu, čipki i bijelom vezu, svilovezu, rustičnim tkanjima, i drugim dalmatinskim temama, ali i prikazi dijela muzejskog fundusa iz drugih jugoslavenskih regija, kao npr. zlatoveza iz Slavonije. Razvijena je izložbena suradnja sa školama (prezentacije dječjih radova na etnografske teme), ali i s muzejima u drugim zemljama, npr. sa Norveškom, Saveznom Republikom Njemačkom i drugima. Muzejski stručnjaci su davali stručne savjete svim folklornim grupama u Splitu, bili u stalnoj suradnji s Viteškim slikarskim društvom u Sinju, Smotrom folkloru u Zagrebu, Etnološkim atlasom Jugoslavije i drugim muzejskim ustanovama.

Od 1961. do 1988. god. muzejski fundus sa fotodokumentacijom i bibliotekom obogaćen je za oko 6.000 novih primjeraka. Tih godina došlo je do smjene generacije stručnjaka, zbog odlaska u mirovinu direktorice i smrti dvaju kustosa. Na novoj generaciji etnologa Etnografskog muzeja u Splitu stoji odgovoran zadatak da zaštite, sačuvaju i kontinuirano prezentiraju neprocjenjivo blago tradicijske kulture iz gotovo svih dijelova Dalmacije, dijela dalmatinskih otoka, dinarskog zaleđa, ali i iz dijela panonske Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, južne Srbije s Kosovom i Makedonije. Naslijedili smo preko 20.000 primjeraka etnografske građe, od čega je značajan broj neprocjenjive raritetne vrijednosti, a mnogi unikatni (npr. iz Makedonije, Kosova, i dr.). Muzejska fototeka broji oko 6.000 primjeraka, dijateka gotovo 2.000, a biblioteka blizu 3.000 sa oko 260 raritetnih primjeraka, te grafika, akvarela i modela.

Problem premalenog izložbenog i radnog prostora, posebno akutan problem depoa, potreba povećanja broja stručnjaka, a posebno potreba restauriranja i konzerviranja muzejske građe ostaju kao hitna zadaća za realizaciju sadašnjem timu muzejskih radnika.

Osamdesetogodišnji jubilej Etnografskog muzeja, najstarijeg u Hrvatskoj, velika je obveza. Bez pomoći društvene zajednice nemoguće je riješiti postojeće probleme. Samoupravna interesna zajednica kulture u Splitu jedina je do sada, s delegatima u svojim tijelima, shvatila važnost spasavanja dokumenata kulturne baštine u Etnografskom muzeju, kao dokaza našeg postojanja i naše kulture u ovom podneblju. Zahvaljujući tome uređuje se unutrašnjost zgrade za moderniju postavu. Međutim, ni nas, kao ni naše prethodne generacije, ne napušta nada da će Etnografski muzej u Splitu ipak jednog dana u skorijoj budućnosti dobiti novu, mnogo veću zgradu, koja bi zadovoljavala i

osiguravala muzejske uvjete rada. Time bi se ostvario i životni san osnivača i prvog direktora Muzeja inž. Kamila Tončića.

BILJEŠKE:

- 1) Mirko Marković, Osvrt na stogodišnji rad Odbora za narodni život i običaje, Spomen spis Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (dalje JAZU), Odbor za narodni život i običaje (dalje ONZO), P. izd. 1, Zagreb, 1988, str. 5-35 (6 i d.)
- 2) Historijski arhiv Zadar, Spisi generalnih providura za Dalmaciju
- 3) V. radove u "Kačiću", g.15, Split, 1983, sa Simpozija o fra Filipu Grabovcu.
- 4) V. Zbornik Cetinske krajine, knj. 1, Sinj, 1979, radovi sa Simpozija o Ivanu Lovriću.
- 5) M. Marković, bilj. 1 i - Isti, Pregled upoznavanja Dinarskog gorja, Geografski pregled, X, Geografsko društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1966, s. 13-26.
- 6) Zorica Šimunović-Petrijć, Popis rukopisa u arhivu Odbora za narodni život i običaje, Spomen spis, JAZU, ONZO, P. izd. 1, Zagreb, 1988, s. 37-67. Među zbirkama narodnih pjesama dobivenih 1951. g. od Matice hrvatske, nalaze se npr. rukopisi: Alačevića, Ante i Miroslava (sign. M.H.177a-c), Angjelinovića, Mihe (MH 1, iz 1889. g.), Banića, Filipa (MH 2, g. 1881-5.), Bervaldi Lucića, Luke (MH 49, 1885.), Pavlinovića, Mihovila (MH 28a-d i 143, 1840-1875.) i mnogih drugih.
- 7) Hodimir Sirotković, Oliku Josipa Jurja Strossmayera, pokrovitelja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Predavanja održana u JAZU, sv. 49, Zagreb, 1980, str. 5-40 (9, 11, 16, 18).
- 8) Korespondencija F. Račkoga, Bogišićev arhiv, JAZU, Cavtat..
- 9) 120 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1986, Umrli članovi, Počasni članovi, ad br. 29, str. 78. Među prvih 5 članova ONZO bio je Natko Nodilo od 1888. god.
- 10) Nevenka Bezić-Božanić, Stanovništvo Splita u vrijeme borbe za narodni preporod (1870-1881), Hrvatski narodni preporod, P.o., Logos, Split, 1984. str. 133-173 (135 i d.)
- 11) Theodor Schiff, Aus Halbvergessenem Lande, Wien, 1875, str. 34-86 i d.
- 12) H. I. Bidermann, O etnografiji Dalmacije, U Zadru, 1893.
- 13) Z. Šimunović-Petrijć, v. bilj. 6, v. popis rukopisa sign. S.Z.
- 14) Etnografski muzej u Zagrebu otvoren je tek 1919. god. u novoosnovanoj Jugoslaviji, jer bečka vlada to nije htjela realizirati iz razumljivih političkih razloga.
- 15) Zahvaljujem kolegi arh. savjetniku Arhiva Hrvatske u Zagrebu, koji je na moju zamolbu pronašao najstarije dokumente o Etnografskom muzeju u Splitu, među nedavno vraćenim dokumentima iz Arhiva u Beču.
- 16) Spomenica Muške i ženske zanatske škole, Split, 1933.
- 17) Arhiv Hrvatske (dalj: AH), akti Ministarstva za školstvo.
- 18) Isto.
- 19) Stjepan Roca, Historija Narodnog muzeja u Splitu, rkp. u arhivi EMS, Sign. EMS-.
- 20) Galerija umjetnina Primorske banovine Split, Prikaz rada 1931. i 1932. Izd. Galerije, sv. 1, s. 16-23 i d.
- 21) Isto, str. 15-18. Na inicijativu dr. Ive Tartagle održavaju se izložbe još 1919. i 1925. god, a 1929. se popisuju umjetnine za galeriju i iz Etnografskog muzeja.
- 22) AH, Zagreb, akti Min. za školstvo i nastavu, br. 47341, "Ausstellung", 16. 11. 1907., prilog br. 2.
- 23) Voriš Matković, Nacionalni rad u Muškoj i ženskoj zanatskoj školi u Splitu, Spomenica. . . Split, 1933, str. 25-28.
- 24) S. Roca, Narodni muzej u Splitu, Almanah Jadranske straže za 1928/1929. god., Beograd, 1928, str. 531-543.
- 25) Termin "narodoznanstvo" je stari, vjeran prijevod njemačkog "Volkskunde", koji se u njemačkom govornom području upotrebljavao uz "Ethnologie" iz francuskog jezika, a u nas je bio u upotrebi do četrdesetih godina.
- 26) AH, Zagreb, "akti - "K.K. Ministerium für öffentliche Arbeiten" (Carsko i kraljevsko ministarstvo za javne radove), br. Z 545/1-XXI b-10, oznaka 358.
- 27) Stjepan Marčić, Historijat Muške i ženske zanatske škole, 1907-08 - 1932-33, Spomenica. . . Split, 1933, str. 7-24 (16 i d).

- 28) AH, Zagreb, K.K. Min. für öffentl. Arbeiten, br. 545/1-XX 1 b-10, od 1910.g.
 29) Spomenica Muške i ženske zanatske škole, Split, 1933, str. 46-68.
 30) V. Matković, v. bilj. 23, s. 27.
 31) AH, Zagreb, K.K. Min. für öffentl. Arbeiten, br. 12017 od 28. novembra 1910. i Z 545/1 i 545/2.
 32) S. Roca, v. bilj. 19.
 33) V. bilj. 31, akt. br. 47341 od 12.-16 novembra 1907, ad Z. 3997, i rkp. S. Roce, bilj. 19.
 34) Rukopisna arhiva Etnografskog muzeja u Splitu (dalje EMS), sign. EMS-T-1.
 35) Kamilu Tončić, Pokrajinski muzej za narodni obrt i umjetnost u Spljetu, Koledar, Split, 1913, str. 3-5 (4-5); AH, Zagreb, Akt Ministarstva za kulturu i nastavu, br. 11917, od 13. 3. 1911.g.
 36) AH, Zagreb, Akt Ministarstva za kulturu i nastavu br.
 37) AH, Zagreb, isto Ministarstvo, br. Z.Z. 53819-XXI b-1913. od 17. 10. 1913.
 38) V. Koledar 1913. i 1914. Osim Tončića pisali su: Jelica Belavić-Bernardzikowska, Paulina Bogdan-Bijelić, Frano Ivanišević, Vid Vuletić Vukasović i drugi.
 39) Aida Koludrović, iz Izvještaja Ministarstvu prosvjete, Odjelu za kulturu i umjetnost, Split, od 8. 4. 1948. br. akta 55/48, rukopis u arhivu EMS; - isto, br. 11/48 od 19. 1. 1948.
 40) V. bilj. 39 i 32, s. 2.
 41) V. bilj. 19.
 42) S. Trojanović bio je profesor Univerziteta u Beogradu, pa u Skoplju, gdje je radio na osnivanju Etnografskog muzeja, V. arhiv EMS, sign. EMS-Korespondencija K. Tončića.
 43) S. Roca, Narodni muzej u Splitu, Pučka prosvjeta, br. 7, Split, 1922, str. 106-107; - Isti, Almanah Jadranske straže, Beograd, 1929, str. 531-543, opis postave, str. 540-543; - V. i radove V. Matkovića i drugih.
 44) A. Koludrović, Problem prostora u Etnografskom muzeju u Splitu, Muzeji, 8, Zagreb, 1953, str. 116-122.
 45) AH, Zagreb, K.K. Ministerium für öffentliche Arbeiten, akt br. 9547 od 20/25./2. 1911.
 46) Jakša Ravlić, prikaz knj. "Narodno blago", Novosti, od 25. 10. 1935, str. 11; - Y, isto, Javnost, Beograd, br. 45, od 23. 11. 1935, str. 1127-8; - Osvrti su objavljeni u mnogim časopisima, kojih se popis nalazi u arhivi EMS - Korespondencija K. Tončića.
 47) Arhiv EMS-Korespondencija K. Tončića, pismo V. Cara Emina od 1. 12. 1935.
 48) Arhiv EMS-Korespondencija Aide Koludrović.
 49) Arhiv EMS-Zapisnici i podaci o građi, Zapisnik o primopredaji A. Koludrović i I. Vidović, 1949-1961. god.
 50) V. bilj. 48 - Korespondencija sa ČSSR, SSSR, Italijom, Njemačkom i dr.
 51) Arhiv EMS-Izvještaji godišnji i drugi.
 52) Arhiv EMS-Terenski izvještaji i drugi dokumenti I. Vidović.

Vesna Čulinović - Konstantinović

VOLKSKULTURFORSCHUNG UND DAS ETNOGRPHISCHE MUSEUM IN SPLIT - ANLÄSSLICH 80. JAHRESFEIER DES MUSEUMS

Zusammenfassung

Eine mündliche Literatur und ein sehr kunstvolles Ausdrücken der damals noch agrarischen Dorfbewölkerung setzte, besonders im 18. Jh. nicht nur Europa, sondern auch Kulturkreise des eigenen Volkes in Verwunderung. Anlässlich zur 80. Jahresfeier der Gründung des Etnographischen Museums in Split, des ersten in Kroatien, begründet der Verfasser das Sammelinteresse für Volkskultur, mündliche Schöpfung, Trachten und Kunstwerke auf allen Gebrauchsgegenständen der Dorfbewohner. Die patriotische und kulturelle Öffentlichkeit sieht darin ein Dokument des historischen Daseins und ein Argument zur Vereinigung und Entwicklung. In einer solchen Atmosphäre der Selbstbeweisung, kam man auf den Gedanken, dass eine entwickelte Klöppelei, Stickerei, Holzschnitzerei zur Forderung der Hauswirtschaft dienen kann. Die didaktische Anwendung der Volkshandwerke wird zu einem Argument für die Gründung einer ethnographischen Sam-

mlung (1907. J.) die auch ohne Bestätigung seitens der österreichischen Staatsbehörden im Jahre 1910. zum Museum geworden ist.

In diesem Artikel ist der Entwicklungsprozess des Museums vom Ankauf der ersten Sammlungen von Spitzen und Stickereien, des organisierten und geplanten Ankaufs einzelner Gegenstände, Trachtenteile, Hausgegenstände aus Holz, von Schmuck und Waffen, bis zur sachkundigen Tätigkeit des Museums dargestellt. Die Verbindung zwischen der Gewerbeschule in Split, der Museumsammlung sowie der Kurse für Stickerei, Klöppelei, Weberei unter dem selben Gründer und Direktor Ing. Kamilo Tončić wurde analysiert. Seine 34-jährige Tätigkeit am Sammeln, an der Bewahrung und der Entwicklung der angewandten Kunst ergab reiche Museumsammlungen, popularisierte und affirmierte die Vokskultur Dalmatiens, während Reiche Sammlungen aus nördlichen und östlichen Gebieten Jugoslawiens zu komparativen Forschungen dienten. Die weitere Entwicklung des Museums, an dessen Spitze in der Nachkriegszeit 14 Jahre Aida Koludrović und 29 Jahre Prof. Leonida Vidović-Begonja standen, wurde dargestellt. Das Etnographische Museum in Split ist dank Herrn Tončić und seinen Nachfolgern heute durch Reichtum des Materials an dritter Stelle in Jugoslawien, und zwar mit kostbaren Sammlungen von Stickereien, Spitzen und Gewebe sowie goldenem und silbernem Schmuck und Waffen.